

Н.С. Костиук. – К.: Vyshcha shkola, 1989. – 254 s. **4. Luryia A. R.** Lektsyy po obshchei psykholohyy — SPb.: Pyter, 2006. — 320 s. **5. Maksymenko S.D.** Osnovy henetychnoi psykholohii : navch. posib. / S.D. Maksymenko. – K.: NPTs Perspektyva, 1998. – 220 s. **6. Pakhomova O.L.** Rol vnutrishnoho movlennia v rozvytku psykholohichnoi kultury spilkuvannia u maibutnykh psykholohiv. Problemy suchasnoi psykholohii. 2013. Vypusk 19. **7. Pohodyn A.L.** Язык как творчество, "Voprosy teoryy u psykholohyy tvorchestva", t.4, 9., 1913.

Received 11.03.2019

Accepted 11.04.2019

УДК 341.231.14-056.313

DOI 10.32626/2413-2578.2019-14.190-205

О.Г. Маруда

olha.maruda@gmail.com

ПИТАННЯ НАДАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ЛЮДЯМ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ В МІЖНАРОДНИХ ДОКУМЕНТАХ

Відомості про автора: Маруда Ольга, аспірант кафедри психокорекційної педагогіки факультету спеціальної та інклюзивної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Київ, Україна. У колі наукових інтересів: проблема надання корекційно-педагогічної допомоги дорослим із інтелектуальними порушеннями в Україні та європейських країнах, правове забезпечення такої допомоги, психолого-педагогічна та корекційно-реабілітаційна спрямованість систем надання послуг. E-mail: olha.maruda@gmail.com

Contact: Maruda Olha, postgraduate student of the department of psycho-correctional pedagogy of the faculty of special and inclusive education of the Dragomanov National Pedagogical University, Kiev, Ukraine. Academic interests: provision of correctional pedagogical support to the persons with intellectual disabilities in Ukraine and European countries, legal provision of such support, psychological, pedagogical and correctional-rehabilitation orientation of service delivery systems. E-mail: olha.maruda@gmail.com

Маруда О.Г. Питання надання правової допомоги людям з інтелектуальними порушеннями в міжнародних документах. У статті здійснено аналіз міжнародних документів, що стосуються дотримання прав людей з інтелектуальними порушеннями. Зазначено,

що ці документи є основою теоретичного підґрунтя у наданні корекційно-педагогічної допомоги таким людям. Відзначено, що забезпечення прав осіб з інтелектуальними порушеннями, зокрема на послуги на рівні громади, самостійне життя з відповідною підтримкою та включення до місцевої спільноти, є необхідною умовою функціонування будь-якого розвинутого демократичного суспільства. Наголошено на значущості того, що послуги і підтримка повинні відповідати кращим інтересам людини та не становити перешкоди у дотриманні інших прав. Наведено основні вимоги, відповідно до яких визначається правомірність отримання доступу до корекційно-педагогічної допомоги, яка повинна відповідати вимогам сучасних європейських підходів та міжнародному законодавству, яке орієнтовано на деінституціоналізацію, нормалізацію та соціальну інтеграцію, а не на ізоляцію та сегрегацію таких осіб.

Ключові слова: інтелектуальні порушення, люди з інвалідністю, правова допомога, корекційно-педагогічна допомога, міжнародні документи.

Маруда О. Вопросы оказания правовой помощи людям с интеллектуальными нарушениями в международных документах. В статье проведен анализ международных документов, касающихся соблюдения прав людей с интеллектуальными нарушениями, которые отражены в международных документах. Отмечено, что эти документы являются теоретической основой в оказании коррекционно-педагогической помощи таким людям. Обеспечение прав лиц с интеллектуальными нарушениями, в частности на предоставление услуг на базе сообщества, самостоятельную жизнь с соответствующей поддержкой и включение в местное сообщество, является необходимым условием функционирования любого развитого демократического общества. Отмечено значимость того, что услуги и поддержка должны отвечать наилучшим интересам человека и не влиять на соблюдение других прав. Представлены основные требования, в соответствии с которыми определяется правомерность получения доступа к коррекционно-педагогической помощи, которая должна отвечать требованиям современных европейских подходов и международному законодательству, которое ориентировано на деинституционализацию, нормализацию и социальную интеграцию, а не на изоляцию и сегрегацию таких лиц.

Ключевые слова: интеллектуальные нарушения, люди с инвалидностью, правовая помощь, коррекционно-педагогическая помощь, международные документы.

Maruda O. International documents about legal aid to persons with intellectual disabilities. The article contains analysis of international documents on human rights of persons with intellectual disabilities. It is mentioned that the named documents serve a part of the theoretical basis of correctional pedagogical intervention with these persons. It is notified that

implementation of the rights of persons with intellectual disabilities, in particular, the right to community based services, supported living, community inclusion is an inseparable element of any developed democratic society. Suggested are the basic requirements according to which determined are gatekeeping criteria for the access to correctional pedagogical intervention which would correspond to modern European approaches and international law oriented on deinstitutionalization, normalization and social integration as opposed to isolation and segregation of the persons mentioned. Currently, one of the priorities of the state policy on persons with intellectual disabilities is the transition from institutional care to community-based services, which indicates the urgency and importance of further research into modern methods of correctional and pedagogical interventions while management of services for the target group. The author emphasizes that, for the effective provision of correctional pedagogical assistance, it is first of all important to be guided by the common European values based on the recognition of human dignity, equality and respect for human rights, as our society is in the process development of the welfare system suitable for the 21st century.

Key words: intellectual disabilities, people with disabilities, legal aid, correctional pedagogical support, international documents.

Постановка проблеми. Проблема дотримання прав людей з інтелектуальними порушеннями під час надання корекційно-педагогічної допомоги є доволі актуальною для вивчення на сучасному етапі розвитку демократичного суспільства. В Україні одним із пріоритетних напрямків державної політики щодо осіб з інтелектуальними порушеннями є перехід від інституційного догляду до послуг на рівні громади, а отже і впровадження сучасних корекційно-педагогічних підходів до організації допомоги таким людям. З набуттям чинності у 2017 році Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом наша країна взяла курс на євроінтеграцію та зобов'язалася ввести відповідні стандарти, що стосуються прав людей з інвалідністю у різних сферах їх життя, у тому числі в сфері надання послуг та допомоги. Але існуюча система будинків-інтернатів для дітей з інвалідністю та психоневрологічних інтернатів для дорослих дороговартісна і не відповідає вимогам сучасних європейських підходів, міжнародному законодавству, яке орієнтоване на нормалізацію та соціальну інтеграцію, а не на ізоляцію осіб з інвалідністю. Державна політика стосовно осіб з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень в Україні повинна формуватися відповідно до міжнародних норм і стандартів, а рівність та недискримінація є визначальними принципами міжнародного права, що стосуються прав людини, які закріплені у всіх основних документах з прав людини. Ціна соціальної ізоляції досить висока, оскільки вона породжує залежність і, відповідно, утиск індивідуальних свобод. Соціальна ізоляція також породжує

стигматизацію, сегрегацію та дискримінацію, які можуть призводити до насилля, експлуатації та неправомірного поведіння, а також до негативних стереотипів, які підживлюють коло маргіналізації осіб з інвалідністю [2, с. 1-2].

Аналіз останніх наукових досліджень свідчить, що у працях багатьох вчених піднімається питання щодо дотримання та захисту прав осіб з інвалідністю. Зокрема ці питання розглядалися у роботах В. Нагорної [5], П. Рабіновича [6], І. Сагайдак [7], О. Скакун [9], та неодноразово підіймалось у працях В.Синьова та ін. Але більшість цих досліджень присвячено правам дітей з інвалідністю.

Незважаючи на значний інтерес науковців до зазначеної проблеми, на сьогоднішній день недостатньо досліджень, присвячених саме дотриманню прав людей з інтелектуальними порушеннями на послуги на рівні громади, самостійне життя та включення до місцевої спільноти. Поза увагою вчених залишилося питання дотримання прав таких осіб під час надання корекційно-педагогічної допомоги дорослим з інтелектуальними порушеннями.

Метою нашого дослідження є аналіз змісту міжнародних документів та законів, які визначають основні права людей з інтелектуальними порушеннями, що є основою у наданні послуг та дозволять у майбутньому змінити підходи у наданні корекційно-педагогічної допомоги, забезпечити підвищення якості життя таких осіб шляхом подальшої інтеграції в громаду.

Виклад основного матеріалу. Для ефективного забезпечення корекційно-педагогічної допомоги, перш за все, важливо керуватися загальними європейськими цінностями, побудованими на визнанні людської гідності, рівності і поваги до прав людини, оскільки наше суспільство розвиває структури соціальної допомоги та підтримки, притаманні для 21-го століття. Європейська Комісія має активну позицію щодо надання допомоги уразливим категоріям людей, у тому числі людям з інтелектуальними порушеннями. Стратегія економічного розвитку «Європа 2020» поставила амбіційні цілі для забезпечення всеохоплюючого зростання, що потребує вжиття заходів, які б сприяли інтеграції та відповідному рівню життя соціально ізольованих людей.

Права людини – це універсальні правові гарантії, що захищають індивідів і групи людей від дій, які порушують основоположні свободи і принижують людську гідність. Міжнародні норми у сфері прав людини зобов'язують уряди держав вживати певних заходів та утримуватися від таких, які ці права порушують [12, с. 12].

Багато країн розпочали процес перевтілення способів забезпечення догляду та підтримки особам із інтелектуальними порушеннями і змінили заклади довгострокового перебування на послуги на базі сім'ї та громади. Головною метою у цьому процесі стало забезпечення поваги до

прав, гідності, потреб та побажань кожної окремої людини та її сім'ї з боку нових систем догляду та підтримки [13, с. 21].

Відповідно до цілей, визначених Статутом ООН та міжнародними угодами, фундаментальним принципом законодавства щодо осіб з порушеннями інтелектуального розвитку є захист прав людини. Основні права та принципи включають рівність та недискримінацію, право на приватність, збереження та розвиток автономної особистості, захист від принижуючого ставлення, найменшого обмеження свободи та прав на отримання інформації та участь у процесі планування та надання різних видів послуг.

Вимоги міжнародного права щодо проблематики прав людини, включаючи пакти ООН та регіональні конвенції, повинні бути основою для розробки національного законодавства, яке визначає права осіб з психічними розладами, у тому числі з інтелектуальними порушеннями, чи регулює діяльність всієї системи охорони психічного здоров'я та соціального захисту. Це ж стосується і корекційно-педагогічної допомоги дорослим із інтелектуальними порушеннями.

У 1948 році була підписана Загальна Декларація ООН про права людини, де зазначено, що всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Тут наголошується на взаємозалежності індивідуального розвитку особистості та соціального аспекту життя як члена суспільства. На основі цього документу світове співтовариство визначило та виклало у міжнародних документах основні права осіб з інвалідністю, у тому числі осіб з інтелектуальними порушеннями. Загальна Декларація ООН про права людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (МПГПП, 1966 р.) та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (МПЕСКП, 1966 р.) разом називаються «Міжнародним біллем про права людини». Ці документи є основою для формування законодавчої бази кожної країни стосовно осіб з інвалідністю.

Фундаментальним зобов'язанням по захисту прав людини, відображеним у всіх трьох документах, є зобов'язання щодо захисту від дискримінації. Більш того, у Зауваженнях загального порядку № 5 МПЕСКП констатується, що право на здоров'я передбачає право доступу до реабілітаційних послуг [3, с. 40]. Це означає, що право на фізичне та психічне здоров'я має на увазі право доступу до тих медичних і соціальних послуг, які дозволяють особам з будь-якою формою інвалідності досягти оптимального рівня самостійності.

Таким чином, люди з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень мають право на захист своїх прав і свобод у щоденному житті, а також під час надання їм відповідних послуг.

Міжнародно-правові документи розподіляються на дві категорії: договори, обов'язкові до виконання державами, які ратифікували відповідні угоди, і міжнародні «стандарти» по правам людини, які є

керівництвами, прийнятими у формі міжнародних декларацій, резолюцій чи рекомендацій, що видаються здебільшого ООН та іншими міжнародними організаціями. До першого типу документів відносяться міжнародні конвенції і пакти, а друга категорія включає резолюції Генеральної Асамблеї ООН, котрі, хоча і не мають обов'язкової сили, можуть і повинні здійснювати вплив на національне законодавство, оскільки представляють міжнародну громадську думку. Цінність таких договорів ґрунтується на їх визнанні та прийнятті більшістю держав, і, хоча вони не мають обов'язкової юридичної сили, їх можна розглядати як керівні принципи, які є широко визнаними в міжнародному співтоваристві. Крім того, деякі з положень цих договорів проголошують елементи традиційного міжнародного права і тому мають обов'язкову силу. Також вони включають широке коло гарантій, які стосуються практично всіх аспектів життя людини і взаємин між людьми.

Міжнародні норми в галузі прав людини зобов'язують держави вживати всіх необхідних заходів із забезпечення дотримання стандартів, закріплених у відповідних договорах і принципах [1, с. 13].

Позиція міжнародної спільноти стосовно визначення поняття прав людини та прав людини з інвалідністю у частині, що стосується специфічної допомоги з боку держави, необхідної для реалізації зазначених прав, викладена у низці документів Організації Об'єднаних Націй.

Зокрема у Декларації про права розумово відсталих осіб (1971 р.) увагу зосереджено на головних проблемах, вирішення яких визначає якість, середовище та зміст життя людини з інтелектуальними порушеннями. У ній визначається, що передусім людина з інтелектуальними порушеннями має ті ж самі права, що є максимально здійснені, як і інші люди. Декларація проголошує права людини з інтелектуальними порушеннями на належне медичне обслуговування, лікування, право на освіту, навчання, відновлення працездатності та захист, які дозволяють їй розвивати свої здібності та максимальні можливості. Тут зазначається, що людина з інтелектуальними порушеннями має право на матеріальне забезпечення та на задовільний життєвий рівень, визнається право на життя такої людини в колі своєї родини чи з прийомними батьками та право брати участь у житті суспільства, що є вкрай важливим для таких осіб. У випадку влаштування в спеціальний заклад, проголошується настанова створення нового середовища та умов життя з якомога меншими відмінностями від звичайного життя. Документ декларує право на захист від принизливого ставлення, зловживань та експлуатації. Декларація про права інвалідів (1975 р.) проголошує, що люди з інвалідністю мають право жити в колі своєї сім'ї або в умовах, що її замінюють, і брати участь у всіх видах суспільної діяльності, пов'язаних з творчістю чи проведенням дозвілля. Якщо перебування особи з

інвалідністю у спеціальній лікувальній установі є необхідним, то середовище та умови життя у ній повинні бути якомога ближчими до умов нормального життя осіб її віку.

Прийняття Декларації стало значним кроком до визнання потреб осіб з інвалідністю та спонукало до прийняття наступних важливих міжнародних документів, оскільки тут закріплені основні та явні положення щодо соціального захисту осіб з інвалідністю.

У Всесвітній програмі дій стосовно інвалідів (1982 р.) вперше висвітлено проблеми, з якими стикаються люди з інвалідністю. Тут чітко поставлені завдання перед державами-учасницями щодо планування, організації і фінансування соціальної допомоги людям з інвалідністю на кожному рівні, створення через законодавство необхідної правової, адміністративної основи для вжиття заходів, надання певних послуг, забезпечення допомоги у відповідних сферах та сприяння участі осіб з інвалідністю у прийнятті рішень тощо. Отже, у програмі було визнано потребу в активних діях щодо профілактики, реабілітації та забезпечення участі осіб з інвалідністю в суспільному житті країн, їх рівноправності з іншими членами суспільства, покращення умов життя в результаті економічного і соціального розвитку. Крім того, у документі наголошено, що саме середовище у значній мірі визначає вплив дефекту чи інвалідності на щоденне життя людини та, що суспільство повинно виявляти та усувати бар'єри, які перешкоджають повній участі людей з інвалідністю [10].

Декларація про право на розвиток (1986 р.) підтверджує, що розвиток є правом, яке належить кожній людині. У цій Декларації розвиток визнається як всебічний економічний, соціальний, культурний і політичний процес, спрямований на постійне підвищення добробуту всього населення та всіх осіб на основі їх активної, вільної і конструктивної участі у розвитку та справедливому розподілі створюваних благ.

Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів (1993 р.) об'єднують змістовно 22 правила, які охоплюють усі сфери життя осіб з інвалідністю та визначають норми забезпечення їх освітніми послугами, працевлаштуванням, грошовою допомогою, соціальним захистом, а також забезпечення можливості реалізувати свій творчий потенціал. У документі наголошується, що люди з інвалідністю є рівноправними членами суспільства і мають право залишатися жити в своїх громадах, де і повинна забезпечуватися реабілітація та відповідний супровід. Стандартні правила – це новий, революційний за своїм значенням міжнародно-правовий інструмент, оскільки у ньому участь осіб з інвалідністю у громадському житті встановлюється як міжнародно визнане право людини. Цей документ відіграв значну роль у формуванні цілеспрямованої політики й практики багатьох країн світу в сфері подолання проблем людей з інвалідністю.

Керівними принципами організації послуг в інтересах людей з інвалідністю є те, що такі особи повинні продовжувати жити в своїх громадах і вести за необхідної підтримки, звичайний стиль життя. До того ж вони повинні приймати рішення на всіх рівнях, що стосується й тих справ, які мають для них особливе значення. Більш того, повинна бути забезпечена їх активна участь у загальному соціальному та економічному розвитку суспільства.

Відповідно до Європейської конвенції з прав людини та Протоколів до неї сторони, які підписали документ, зобов'язані забезпечити права людини для всіх, хто знаходиться під їх юрисдикцією. Конвенція має велике значення, оскільки вона є юридично обов'язковою, і, якщо права порушуються, то можуть застосовуватися відповідні санкції.

Тут наголошується на тому, що ніхто не повинен піддаватися тортурам, нелюдському чи принижуючому гідність відношенню чи покаранню без будь-яких виключень. Порушення цієї статті можуть відбуватися там, де практика закладів має значний вплив на життя людини. Право на повагу до приватного та сімейного життя гарантовано статтею 8 ЄКПЛ, де зазначено, що будь-яке втручання у це право з боку публічної влади повинно бути виправданим у відповідності до закону, оскільки це є необхідним у демократичному суспільстві. Якщо поміщення особи до певного закладу заважає залишатися у контакті зі своєю сім'єю, то це є порушенням цієї статті [13, ст. 19].

Рекомендація 818 (1977) Ради Європи щодо ситуації з психічними захворюваннями регламентує правила організації допомоги з урахуванням дотримання прав психічно хворих осіб та осіб з інтелектуальними порушеннями. Ці правила вимагають у рамках довгострокової політики здійснювати заходи, які спрямовані на зменшення залежності від великих інституцій, шляхом створення ефективної мережі допомоги у громаді, тобто за місцем проживання. Це передбачає розвиток послуг соціально-професійної реабілітації, впровадження спеціальних програм для працевлаштування, майстерень денної зайнятості, житла, відповідної корекційно-педагогічної допомоги та створення інформаційних програм, спрямованих на зміну ставлення до людей із психіатричними діагнозами.

Положення цього документу є узагальненим визначенням підходів, що є актуальними для України на сучасному етапі розвитку.

Європейська соціальна хартія (1996 р.) гарантує обов'язковий захист основних прав осіб з психічними розладами, які є громадянами держав-учасниць Конвенції. У документі викладено зобов'язання щодо реалізації права громадян на користування соціальними службами та зобов'язання сприяти функціонуванню цих служб або їх створенню, які завдяки використанню методів соціальної роботи сприяли б підвищенню добробуту та розвитку як окремих осіб, так і груп осіб у суспільстві, а також їхньої адаптації до соціального середовища. Стаття 15 гарантує

право на незалежність, соціальну інтеграцію та участь у житті суспільства та зобов'язує держав-членів вжити заходів до забезпечення цього права, у тому числі забезпечення особам з інвалідністю орієнтування, освіти та професійної підготовки, коли це можливо, у межах загальних програм або, коли це видається неможливим, у державних або приватних спеціалізованих закладах. Також статті цього документу визначають важливість соціальної інтеграції та забезпеченні відповідних послуг в умовах, які сприяють всебічному розвитку особистості та її фізичних і розумових здібностей.

Отже, права людей з інвалідністю впродовж тривалого часу є предметом пильної уваги з боку Організації Об'єднаних Націй та інших міжнародних організацій.

Усі вище зазначені документи передують Конвенції про права осіб з інвалідністю, яка була прийнята ООН в 2006 році та ратифікована Україною у 2009 році. Ця Конвенція є одним з найвагоміших міжнародних документів, який закріплює права людей з інвалідністю, проголошені Організацією Об'єднаних Націй в Загальній декларації прав людини та в Міжнародних пактах про права людини у сфері захисту прав людей з інвалідністю. Конвенція зобов'язує всі держави Європейського Союзу та держав-членів реалізувати право осіб з інвалідністю на самостійне проживання у громаді. Це передбачає досягнення деінституціоналізації для тих, хто перебуває в інтернатних установах. Люди з інвалідністю повинні мати змогу брати участь у прийнятті рішення щодо догляду та/чи підтримки та мати максимальний контроль над своїм життям.

Мета Конвенції полягає в заохоченні, захисті та забезпеченні повного й рівного здійснення всіма людьми з інвалідністю усіх прав людини й основоположних свобод, а також у заохоченні поваги притаманних їм чеснот. Хоча особи з інвалідністю мають такі самі права, що й інші люди, вперше їхні права комплексно закріплені в міжнародному договорі зобов'язаннями держави, за яким вони обов'язкові для виконання [4].

Отже, розробка і прийняття Конвенції відображає корінні зміни у підході до інвалідності та осіб з інвалідністю, що відбуваються на міжнародному рівні. Адже історично інвалідність розглядалася як особиста якість людини. Вона вважалася природньою причиною нездатності деяких людей виконувати певні дії. Наприклад, навчатися в школі, брати участь у житті громади, працювати, бути активним членом суспільства. У світі тоді вважалося, що людей з інвалідністю можна вилікувати за допомогою медикаментів та реабілітаційних програм (медичний підхід) або їх можна охопити різними благодійними та опікунськими програмами (благодійний підхід) – панувала так звана біологічна модель допомоги людям з інвалідністю. Згідно з цією

моделлю доля таких людей повністю залежала від спеціалістів та людей, які здійснювали догляд [11, ст. 5-11].

Сучасні підходи не фокусують увагу на психофізичних порушеннях людини. Натомість інвалідність розглядається як наслідок взаємодії індивіда із середовищем, яке не враховує особливостей особи та обмежує її участь в житті суспільства (соціальна модель). Базуючись на описаному підході, Конвенція привертає увагу до проблем правозахисту осіб з інвалідністю. Відповідно до такої моделі необхідно забезпечити виявлення і усунення соціальних, правових, економічних, політичних та екологічних обставин, які створюють бар'єри для повної реалізації прав усіма особами з інвалідністю.

Правовий підхід спрямовано на підтримку поваги до такої категорії осіб, що передбачає створення умов для забезпечення їх конструктивної участі у житті суспільства. Захист і заохочення їхніх прав - це не лише надання особливих послуг, а й вжиття заходів для зміни ставлення та поведінки суспільства, які пов'язані зі стигматизацією та маргіналізацією людей з інвалідністю. Виконання Конвенції державою означає прийняття законів та програм, що гарантують створення умов для повного дотримання прав громадян з інвалідністю, а також зміни політики, законів і програм, які обмежують права людини за ознакою інвалідності [1, ст. 21].

Крім Конвенції, український парламент ратифікував Факультативний протокол до Конвенції, тим самим висловивши згоду на застосування громадянами нашої країни механізму міжнародного втручання у випадках порушень прав осіб з інвалідністю.

Конвенція містить визначення усього спектру цивільних (громадянських), культурних, економічних, політичних і соціальних прав для осіб з інвалідністю. Вона не встановлює нові права для людей з інвалідністю, а лише дає пояснення, що означають для зазначених громадян існуючі права, уточнює обов'язки держав-учасниць із захисту та заохочення цих прав. З метою створення сприятливих умов для реалізації прав осіб з інвалідністю до Конвенції включені також статті, що стосуються просвітницько-виховної роботи, доступності, ситуацій ризику та надзвичайних гуманітарних ситуацій, доступу до правосуддя, індивідуальної мобільності, абілітації і реабілітації, статистики і збору даних. Документом визначено, що громадянські, культурні, економічні, політичні і соціальні права є неподільними, взаємозалежними та взаємопов'язаними. Конвенція підтверджує обов'язок держав-учасниць поступово забезпечити їхню реалізацію.

Слід наголосити, що Конвенція про права осіб з інвалідністю є головним законодавчим актом, який визначає права осіб з інвалідністю і зобов'язання держави перед ними. Саме тому турбота про здоров'я, освіту, догляд, працю – один із компонентів реалізації прав людини та передумова включення до життя громади людей з інтелектуальними

порушеннями. Ця Конвенція є єдиним явним визнанням права жити незалежно у громаді [13, ст. 17-18].

Дотримання таких статей як “Рівність перед законом” (ст. 12), “Самостійний спосіб життя й залучення до місцевої спільноти” (ст. 19), “Повага до дому та сім’ї” (ст. 23) та «Абілітація та реабілітація» (ст. 26) є визначальними та говорять про права, які є найбільш важливими для забезпечення належної якості життя людей з інтелектуальними порушеннями та психосоціальними розладами.

У статті 12 “Рівність перед законом” передбачено виключення інвалідності як підґрунтя для позбавлення будь-кого правоздатності (в англійській версії документу – дієздатності), наприклад, шляхом призначення опікунів, які приймають рішення від імені особи з інвалідністю. Замість системи опіки Конвенція пропонує надавати особам з інвалідністю підтримку в прийнятті рішень.

У заключних зауваженнях стосовно першої доповіді України щодо виконання Конвенції Комітет ООН з прав осіб з інвалідністю закликає державу-учасницю замінити своє законодавство про опіку та піклування механізмами підтриманого прийняття рішень та ліквідувати будь-яке позбавлення правоздатності, як повне, так і часткове, стосовно всіх осіб з інвалідністю. Крім того Комітет рекомендує державі-учасниці повністю гармонізувати свої положення зі статтею 12 Конвенції, як це передбачено в Зауваженнях загального порядку № 1 до статті 12 Рівність перед законом, та визнати повну правоздатність усіх осіб з усіма типами інвалідності. У п. 9 цих Зауважень Комітет з прав осіб з інвалідністю підтверджує, що статус особи з інвалідністю чи наявність будь-якого порушення (включно з фізичними чи сенсорними) ніколи не повинно слугувати підставою для позбавлення осіб правоздатності або інших прав, передбачених у ст. 12.

Стаття 19 “Самостійний спосіб життя й залучення до місцевої спільноти” встановлює право осіб з інтелектуальними порушеннями та психосоціальними розладами жити самостійно за власним вибором нарівні з іншими та бути включеними до місцевої спільноти. Визнається право осіб з інвалідністю вибрати місце свого проживання і визначати, коли і з ким вони хочуть жити. Отже, в державі повинні існувати політика, закони, програми, які забезпечують доступ людей з інвалідністю до послуг за місцем проживання, тобто на рівні громади (в тому числі й персональної допомоги), необхідні для підтримки самостійного способу життя та включення до місцевої спільноти. Об’єкти громадського користування та комунальні послуги, призначені для населення в цілому, повинні надаватися на рівних умовах особам з інвалідністю з урахуванням їхніх потреб [11, ст. 61-62].

Включення до місцевої громади передбачає повну соціалізацію та наявність доступу до всіх послуг, що надаються населенню, а також до спеціалізованих послуг, які надаються особам з інвалідністю для

забезпечення їм можливості повного залучення та включення у всі сфери життя суспільства. Важливо зауважити, що самостійний стиль життя та залучення до місцевої спільноти відносяться до умов життя за межами будь-яких спеціальних закладів інтернатного типу [2, п. 16].

Ця стаття декларує недопущення ізоляції та сегрегації від місцевої спільноти. Цієї мети не можна досягти, якщо країни й надалі будуть поміщати таких людей у заклади інтернатного типу [13, с. 17-18].

У статті 23 КПП “Повага до дому та сім’ї” визнається право людей з інвалідністю на проживання в сім’ї, з родиною, право на шлюб та створення сім’ї, вільне прийняття рішень щодо кількості дітей і збереження своєї фертильності нарівні з іншими. Держава повинна вживати заходів для того, щоб жодна дитина не була розлучена зі своєю сім’єю через інвалідність або самої дитини, або одного чи обох її батьків, а також щоб діти з інвалідністю, батьки яких не мають можливості забезпечувати догляд за ними, не потрапляли до спеціальних закладів.

Стаття 26 «Абілітація та реабілітація» наголошує на забезпеченні «ефективних і належних заходів для того, щоб надати особам з інвалідністю можливість для досягнення й збереження максимальної незалежності, повних фізичних, розумових, соціальних та професійних здібностей і повного включення й залучення до всіх аспектів життя». У цій статті зазначено важливість впровадження комплексних абілітаційних та реабілітаційних послуг та програм, якнайраніше їх впровадження, спираючись на багатопрофільну оцінку потреб та сильних сторін індивіда. Також ці послуги повинні бути доступними для людей з інвалідністю та розташовуватись якомога ближче до місця їх проживання. Такі послуги повинні враховувати найкращі інтереси людей з інвалідністю.

У пункті 90 Зауважень загального порядку № 5 (2017) щодо самостійного способу життя та включення до місцевої спільноти Комітету ООН з прав осіб з інвалідністю наголошується, що незалежний стиль життя у місцевій громаді, абілітація та реабілітація є взаємозалежними поняттями. Деякі особи з інвалідністю не можуть користуватися реабілітаційними послугами, якщо вони не отримують достатньо індивідуальної підтримки.

Базовим документом для дій на рівні Європейського Союзу на підтримку національних програм є Європейська стратегія щодо інвалідності на 2010 – 2020 рр. Метою цього документу є досягнення повної участі осіб з інвалідністю в житті суспільства шляхом надання якісних послуг на рівні місцевої громади, у тому числі персональної допомоги. У зв’язку з цим Європейська Комісія планує сприяти національним програмам для досягнення переходу від інституційної системи догляду до системи послуг на рівні громади. Слід зауважити, що держави Європейського Союзу використовують різні підходи до

проблеми працевлаштування людей з інвалідністю, проте всі вони керуються принципами, викладеними у цьому документі.

Стратегія також спрямована на підвищення обізнаності щодо ситуації людей з інвалідністю в стаціонарних закладах, зокрема дітей і людей похилого віку. Крім Стратегії з питань інвалідності, ЄС розробив Пакт з охорони психічного здоров'я та благополуччя, цілі якого включають розвиток системи надання послуг на місцевих рівнях і підходи до соціальної інклюзії людей з психічними захворюваннями.

Отже, не зважаючи на те, що в світі залишається система інституційних закладів, можна сказати, що міжнародна спільнота дуже чітко проголосила орієнтацію на включення осіб з інвалідністю, зокрема людей з інтелектуальними порушеннями, в життя суспільства, тобто європейські країни спрямовують свою політику на досягнення деінституціоналізації. Але багато ще потрібно зробити, щоб забезпечити це на практиці.

Про це йдеться у звіті Агентства Європейського Союзу з основних прав (2018) щодо проживання в громаді, де констатується, що деінституціоналізація тягне за собою фундаментальні зміни у сфері надання послуг для осіб з інвалідністю. Це передбачає як фізичне переселення з інституційних закладів до проживання в громаді, так і трансформацію в наданні послуг. Такі послуги повинні відповідати індивідуальним потребам осіб з інвалідністю. Забезпечення послуг на рівні громади, самостійного проживання та включення для осіб з інвалідністю є взаємозалежними елементами, які повинні впроваджуватися одночасно [14, с. 8].

Висновки. Отже аналіз міжнародних документів показав, що вони визначають право абсолютно кожної людини з інвалідністю, у тому числі і з інтелектуальними порушеннями, на відповідні послуги, яких вона потребує, враховуючи стан здоров'я або наявність у неї певних особливих потреб, що у жодному випадку не може стати причиною порушення цього права. Навпаки – наявність у людини інтелектуальних порушень має стати підставою для того, щоб держава вжила додаткових заходів та створила спеціальні умови для максимальної реалізації потенціалу такої людини. Встановлено, що послуги та підтримка повинні відповідати кращим інтересам людини, не становити перешкод у дотриманні інших прав людини, зокрема її права на вибір місця проживання, чи виховання у сімейному оточенні, чи створення власної сім'ї.

Таким чином, основою в наданні корекційно-педагогічної допомоги дорослим з інтелектуальними порушеннями в Україні повинна бути міжнародно-правова база, яка включає вимоги, відповідно до яких визначається правомірність отримання доступу до допомоги. Основні з цих вимог: оцінка повинна базуватися на правозахисному підході до інвалідності, у ході якої основна увага має приділятися потребам

конкретної особи в зв'язку з існуючими бар'єрами в суспільстві, а не у зв'язку з певним видом інвалідності, необхідно враховувати бажання та переваги конкретної особи та слідувати їм, а також забезпечувати повноцінну участь осіб з інтелектуальними порушеннями у процесі прийняття рішень під час надання допомоги.

До того ж треба враховувати історичний досвід розробки та впровадження різних видів послуг, який свідчить про необхідність подальшої роботи щодо підвищення ефективності допомоги людям з інтелектуальними порушеннями, у тому числі корекційно-педагогічної.

Бібліографія

1. Імереллі, Р., Кравченко, Р., Майорова, Н. та ін. (2011). Посібник для законних представників людей з інтелектуальною недостатністю та психосоціальними розладами з питань захисту прав, опіки та піклування. К.: ВГО «Коаліція».; **2. Комитет** по правам людей с инвалидностью. (2017). Замечание общего порядка № 5 о самостоятельном образе жизни и вовлеченности в местное сообщество. (CRPD/C/GC/5). Конвенция по правах людей с инвалидностью. Организация Объединенных Наций.; **3. Комитет** по экономическим, социальным и культурным правам. (2008). Замечание общего порядка № 5 - Лица с какой-либо формой инвалидности. *Подборка замечаний общего порядка и общих рекомендаций, принятых договорными органами по правах человека: Том 1*, 32-43. (UN Doc HRI/GEN/1/Rev.9(Vol.I). Нью-Йорк.: ООН. URL: <https://www.refworld.org.ru/pdfid/545a2a534.pdf>.; **4. Конвенція** ООН про права осіб з інвалідністю від 13 груд. 2006 р. Ратифіковано Законом № 1767-VI від 16.12.2009. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.; **5. Нагорна, В.** (2015). Класифікація прав дітей з особливими потребами в системі прав людини: загальнотеоретичні аспекти. *Університетські наукові записки*, 55. 13-22. URL: www.unz.km.ua.; **6. Рабінович, П.М.** (2004). Права людини і громадянина: навчальний посібник. К.: Атіка.; **7. Сагайдак, І.** (2014). Права дітей з обмеженими можливостями: теоретико-правовий аналіз: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук. К: Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова.; **8. Сідельнік, Л.,** Кравченко, Р., Гончар, Л. (2006). Як захистити дитину з розумовою відсталістю у ході надання освітніх та соціальних послуг. Навчально-методичний посібник для корекційних педагогів та соціальних працівників. К.: ВГО «Коаліція».; **9. Скакун, О.Ф.** (2008). Теорія держави і права: підручник. Х.: Консум.; **10. Ткаченко, О.** (2012). Громадянське суспільство, соціальна політика, проблеми інвалідності. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2012-2/doc/6/07.pdf>.; **11. Управление** верховного комиссара ООН по правам человека. (2010). *Серия материалов по вопросам профессиональной подготовки № 17:*

Наблюдение за осуществлением Конвенции о правах инвалидов: Руководство для наблюдения в области прав человека. (UN Doc HR/P/PT/17). URL: https://www.ohchr.org/Documents/Publications/Disabilities_training_17RU.pdf;

12. Управление верховного комиссара ООН по правам человека. (2000). *Серия публикаций по вопросам профессиональной подготовки № 6: Подготовка в области прав человека: Руководство по подготовке в области прав человека для специалистов.* (UN Doc HR/P/PT/6). Нью-Йорк, Женева: Организация Объединенных наций.; **13. European Expert Group on the Transition from Institutional to Community-based Care.** (2012). *The Common European Guidelines on the Transition from Institutional to Community-based Care.* Brussels. URL: <https://deinstitutionalisationdotcom.files.wordpress.com/2017/07/guidelines-final-english.pdf>.; **14. European Union Agency for Fundamental Rights.** *From institutions to community living for persons with disabilities: perspectives from the ground* (2018, November 23). Luxembourg: Publications Office of the European Union, 90 p. doi: 10.2811/115413

References

1. Imerelli, R., Kravchenko, R., Majorova, N. та in. (2011). *Posibnyk dlya zakonnyh predstavnykiv lyudej z intelektualnoyu nedostatnistyu ta psyhosocialnymy rozladamy z pytan zahystu prav, opiky ta pikluvannya.* K.: VGO «Koaliciya» [in Ukrainian].; **2. Committee on the Rights of Persons with Disabilities.** (2017). *General comment No. 5 on living independently and being included in the community.* (CRPD/C/GC/5). *Convention on the Rights of Persons with Disabilities.* United Nations. [in Russian].; **3. Committee on Economic, Social and Cultural Rights.** (2008). *General comment No. 5: Persons with disabilities. Compilation of general comments and general recommendations adopted by human rights treaty bodies: Vol I,* 32-43. (UN Doc HRI/GEN/1/Rev.9(Vol.I), New York.: United National. Retrieved from <https://www.refworld.org.ru/pdfid/545a2a534.pdf> [in Russian].; **4. Convention on the Rights of Persons with Disabilities** from 13 dec. 2006. Ratified by law № 1767-VI from 16.12.2009. Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 [in Ukrainian].; **5. Nahorna, V.** (2015). *Classification of rights of disabled children in the system of human rights: theoretical aspects.* *Universytetski naukovy zapysky,* 55. Retrieved from www.unz.km.ua [in Ukrainian].; **6. Rabinovych, P.M.** (2004). *Prava lyudyny i gromadyanyna: navchalnyj posibnyk.* K.: Atika. [in Ukrainian].; **7. Sagaidak, I.** (2014). *Rights of children with disabilities: Theoretical and Legal Analyses: thesis for applying for the academic degree of the candidate of juridical sciences.* K: National Pedagogical Dragomanov University. [in Ukrainian].; **8. Sidyelnik, L.,** Kravchenko, R., Gonchar, L. (2006). *Yak zahystyty dytnu z rozumovoyu vidstalistyu u hodi nadannya osvithnih ta socialnyh poslug. Navchalno-metodychnyj posibnyk dlya korekciynyh pedagogiv ta socialnyh pracivnykiv.* K.: VGO «Koaliciya» [in Ukrainian].; **9.**

Skakun, O.F. (2008). *Teoriya derzhavy i prava: pidruchnyk*. X.: Konsum. [in Ukrainian].; **10. Tkachenko, O.** (2012). *Gromadyanske suspilstvo, socialna polityka, problemy invalidnosti*. Retrieved from <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2012-2/doc/6/07.pdf>. [in Ukrainian].; **11. UN Office** of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR). (2010). *Professional training series № 17: Monitoring the Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Guidance for Human Rights Monitors*. (UN Doc HR/P/PT/17). New York.: United National. Retrieved from https://www.ohchr.org/Documents/Publications/Disabilities_training_17RU.pdf [in Russian].; **12. UN Office** of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR). (2000). *Professional training series № 6: Human rights training: a manual on human rights training methodology*. (UN Doc HR/P/PT/6). New York, Geneva: United National. [in Russian].; **13. European** Expert Group on the Transition from Institutional to Community-based Care. (2012). *The Common European Guidelines on the Transition from Institutional to Community-based Care*. Brussels. Retrieved from <https://deinstitutionalisationdotcom.files.wordpress.com/2017/07/guidelines-final-english.pdf> [in English].; **14. European** Union Agency for Fundamental Rights. (2018, November 23). *From institutions to community living for persons with disabilities: perspectives from the ground*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. doi: 10.2811/115413 [in English].

Received 15.03.2019

Accepted 15.04.2019

УДК 159.96 – 376.1

DOI 10.32626/2413-2578.2019-14.205-218

І.П. Марціновська

irinam110519@gmail.com

РИЗИЛІЄНС ПІДХІД У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ КОРЕКЦІЇ ТРАВМАТИЧНИХ ТА СТРЕСОВИХ СТАНІВ

Відомості про автора: Марціновська Ірина Петрівна, аспірант кафедри корекційної педагогіки та інклюзивної освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, Україна. У колі наукових інтересів: проблема діагностики та корекції стресових та посттравматичних станів дітей та підлітків; напрямки психолого-педагогічних впливів на дітей з